

УДК 261.6

Савицька І. М.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії, Національний університет біоресурсів
і природокористування України (Україна, Київ),
lsavitskaya@gmail.com

Крук О. Л.,
студентка економічного факультету, Національний
університет біоресурсів і природокористування України
(Україна, Київ), lsavitskaya@gmail.com

Вплив афонської спадщини на духовне життя Русі – України: філософсько-релігійнознавчий аспект

Досліджується вплив афонських традицій на духовне, культурне, політичне життя слов'янського світу. Відзначається їх роль у формуванні української національної культури, підкреслюється необхідність збереження православної основи української культури. Проаналізовано феномен пізньовізантійського ісихазму в широкому культурному контексті того часу у співвідношенні з актуальними проблемами сучасної філософської антропології. Розкривається значення історичної спадщини Афону. Зазначається, що така історична спадщина особливо затребувана в наші дні, коли в Україні відбувається духовне відродження, повернення до духовних цінностей і святинь.

Ключові слова: Свята гора Афон, традиції, ісихазм, православний аскетизм, монашество, історична пам'ять.

На высотах культур многое сходится...

А. Мень

В сучасних умовах взаємовплив релігії й культури залишається важливою теоретико-пізнавальною й соціально-історичною проблемою, актуальність якої традиційно визнається й дискутується у плані природи, значення, еволюційних змін, динаміки взаємозв'язків цих двох явищ і сфер суспільного життя. Важливі зміни, які за останні роки відбулися в усіх сферах нашого суспільства, поставили на порядок денний складні питання переосмислення принципів спадкоємності в розвитку культури, освоєння її глибинних пластів заради подальшого прогресу людства. Сьогодні у свідомості наших громадян усе виразніше простежується прагнення до глибшого розуміння витоків сучасної духовності, ширшого включення здобутків спадщини минулого в кругообіг «працюючих» цінностей. І цей процес є актуальним з кількох точок зору. Актуалізація візантійської духовної спадщини й усвідомлення причетності України до ареалу візантійської цивілізації є найпевнішою запорукою подолання різного роду євразійських доктрин, надв'язуваних Україні.

Проблема формування національного образу культури в її автентичному вияві та ствердження її самобутнього духовного лику, ґрунтованого на православної традиції, вплив християнства на становлення культури Русі-України знайшла своє відображення у великому числі наукових праць, що вийшли друком, починаючи від кінця XIX і протягом XX ст. Це праці істориків України М. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Возняка, І. Крип'якевича, О. Левицького, І. Огієнка, Н. Полонської-Василенко та ін. Для наукових доробок 80–90-х рр. характерними є фундаментальні дослідження філософської думки і духовної спадщини Святого Афону. В працях А. Бичко, В. Бичкова, В. Горського, Н. Козлова, П. Яременка міститься аналіз великої кількості історичних джерел із зазначеної проблематики. Плідний внесок у вивчення релігійно-філософської й літературної афонської спадщини внесли дослідження В. Бондаря, С. Дулумана, А. Замалєва, Т. Чайки, С. Шумила. Тема ісихазму розглядалась Т. Горбаченко, А. Домановським,

І. Ісиченком, В. Личковахом, С. Хоружим, В. Шумилом та іншими сучасними науковцями. Проблему формування національного образу культури в її автентичному вияві та ствердження її самобутнього духовного лику, ґрунтованого на православної традиції досліджували такі визначні вчені як В. Нічик, В. Литвинов, В. Горський, І. Мицько, П. Яременко тощо.

Метою статті є дослідження впливу афонських традицій на духовне, культурне, політичне життя слов'янського світу, зокрема, Русі-України, осмислення багатовікової історії їх взаємин, різноманітних і плідних зв'язків, укріплених іменами святих: прп. Антонія Києво-Печерського, свт. Григорія Палами, прп. Ніла Сорський, прп. Максима Грека, прп. Паїсія Величковського тощо.

У літературі, мистецтві та засобах масової інформації вже чимало сказано про кризу сучасної техногенної цивілізації. Але у чому можна бути твердо впевненим, так це в антропологічній кризі, що охопила новітню філософську думку, на тлі накопиченої колосальної культурної спадщини. Як свідчить історичний досвід, людина нерідко знаходить вирішення нагальних питань при зверненні до традиції. Саме тому, для сучасної філософії буде актуальним звернутися до духовної спадщини візантійської цивілізації. Про визначний вплив візантійської культури на українську думку говорить Іван Огієнко в дослідженні «Візантійська культура й Україна». Зокрема, він підкреслює, що Візантія – це мати нашої православної віри, що саме вона прищепила нам світло віри Христової, причому в її найкращому апостольському вигляді – в православному. Дослідник відзначає, що цей вплив помітний повсякчасно, в зв'язку з тим, що він тривав не одне століття. Розуміння власної української культури Іван Огієнко ставить у залежність від розуміння культури візантійської як джерела українського духу, вказуючи при на вищість цього праджерела, протиставляючи йому «варварський» на ті часи Рим. Високо поцінуючи візантійські джерела, він відзначає не механічне їх засвоєння українською культурою, а творчу трансформацію візантійських здобутків на українській культурний ґрунт, де елементи запозиченої культури набували ідентичного культурному українському світові звучання, тобто йдеться про націоналізацію духовних здобутків Візантії [1, с. 11–12].

Особливий статус Афона був успадкований християнською традицією. Якщо розглядати тільки так звану культурну частину афонської історії, то, звичайно, на землі більше немає такого місця, де візантійська культура збереглася б у такому ж незайманому вигляді. По суті, Афон – це жива Візантія. Історичні джерела дозволяють говорити про появу значних груп ченців на Афоні тільки з VIII ст. Однак історія – не головне, що вабить сюди паломників з усього світу. Свята Гора Афон – це духовна школа, школа смирення і покаяння, місце безперервної молитви до Бога, місце, освячене подвигами тисяч і тисяч ченців, які протягом тисячоліття передавали своїм послідовникам православну віру. Саме тому Святу Гору Афон називають оплотом Православ'я в усьому світі. Афон упродовж багатьох століть відіграв винятково важливу роль у розвитку вітчизняної духовності й культури як в епоху Київської Русі, так і за часів національно-визвольної боротьби українського народу в XVII ст. та в пізніші часи, вплинувши на самобутність і неповторність національних філософських, релігійних традицій в Україні. Свята Гора

Афон – місце духовного зосередження православного світу, з автентичним грецьким обрядом, звільненим від московського й латинського впливів. Видимі, а ще більш, невидимі зв'язки, з'єднують її з усіма центрами східно-християнської традиції, живлячи їх і засвідчуючи нерозривну єдність двотисячолітньої історії Церкви. «Тысячелетнее монашеское царство!.. Афон – сила, и сила охранительная, смысл его есть «пребывание», а не движение, Афон созерцает, а не кипит и рвется. Но он полон христианского благоухания, то есть милости, а не закона; любви, а не угрозы. Афон не мрачен, он светел»... [3, с. 41]. Ще з київського періоду в давньоруській літературі побутують «ходіння» на Святу гору, житія і сказання про афонських подвижників. Для Русі Афон став місцем глибокого залучення до східно-християнської богослужбової, молитовної і містичної традиції, та еталоном естетичного та культурного сприйняття світу. Чернеча традиція Русі зобов'язана своїм походженням переважно Афону. Свято-Успенський Богородичний монастир «Ксілургу» став тією духовно-історичним сполучною ланкою, тісно зеднавшою Київську Русь і Святу Гору Афон. З нього 1000 років тому преподобним Антонієм Печерським вперше було перенесено і затверджено на Русі православне чернецтво на засадах суворих чернечих традицій Святої гори. Під його впливом відбулося становлення Києво-Печерського монастиря, який опинився свого роду «розсадником» афонської спадщини та православного чернецтва, книжності і освіти на Русі. З того часу Афон і його духовні традиції впродовж багатьох століть грали винятково важливу роль у розвитку духовності та культури східнослов'янських православних народів, вплинувши на їхні самотність і неповторність. Після спустошення Київської Русі монголо-татарськими ордами зв'язки з Афоном хоч і ослабли, але остаточно ніколи не припинилися. Так, у XIV – XV ст. видатним афонітом, який здійснив вагомий внесок у розвиток української духовності і культури, був митрополит Київський св. Кипріан (Цамблак). За його митрополитства з Афону на Русь привозять багато книг, здійснюють переклади богослужбової літератури тощо. На Русі розпочинається період «ісихастського відродження», яке суттєво позначилося на формуванні самотньої та глибоко духовної культури Русі-України. Традиція ісихазму існувала в християнстві з незапам'ятних часів, але теоретичне філософсько-богословське обґрунтування отримала лише в XIV столітті в полемічних творах Фесалонікійського архієпископа, одного з найосвіченіших людей свого часу – св. Григорія Палами. Вчення Палами утворює певне суворе ціле, пронизане єдиною основною думкою. Завдяки старанням св. Григорія Палами аскетична течія східного християнства – ісихазм – була визнана в 14 сторіччі канонічною. З цього часу ісихазм перестав бути винятково традицією ченців-пустельників, він став бажаною практикою для всіх християн в їхньому повсякденному метушливому житті, а водночас перетворився на потужний церковно-політичний і культурний рух, що відкривало передсвітовою цивілізацією нові обрії. Представниками пізньовізантійського ісихазму, є видатні духовні письменники Преп. Григорій Синаїт і Миколай Кавасіла. В XVII ст. під впливом афонських сподвижників та духовних традицій в Україні пишуться полемічні твори, відкриваються школи (Острозька й Києво-Братська), засновуються братства, друкуються

книги, здійснюється воцерковлення запорізького козацтва і залучення його до боротьби за релігійне і національне звільнення українського народу. Безпосереднім представником афонської духовно-естетичної традиції в українській філософії був Іван Вишенський. Чернець, якого він апологізує, – це не людина з живого світу. Творчість письменника наповнюють символи азкези. Елементи спокути та каяття в його літературній спадщині виділяються досить яскраво, даючи можливість для їх подальшого сприйняття [6, с. 28]. Видатними з українських афонітів того часу були також старець Іов Княгиницький, Афанасій Межигірський, Іоасаф Густинський, Ісайя Копинський і багато інших. Таким чином, Афон мав великий вплив на формування української богословсько-філософської думки. Теми енергії та синергії, обоження, ісихастської практики, паламізм, філософія імені, особлива християнська антропологія – це ті напрямки, які мали безпосередні афонські витоки. Тісні духовно-культурні зв'язки з Афоном у цей час підтримували Києво-Печерський, Києво-Братський, Межигірський, Трахтемирівський, Почаївський, Густинський і багато інших монастирів. Вплив Афону на духовно-культурне відродження в Україні був такий значний, що на Київському помісному соборі 1621 р. у спеціальній постанові, відомій під назвою «Совітування про благочестя», пропонувалося «посилати русинів, схильних до благочестя, на Афон, як до школи духовної». Українське козацтво також підтримувало тісні зв'язки з Афоном, запрошувало звідти досвідчених наставників і старців, робило щедри пожертвування на монастирі Афону, здійснювало паломництва на Афон, чимало козаків і самі приймали на Афоні чернечі постриги й подвизалися в монастирях Афону. Навіть після розгрому російськими військами Запорізької Січі 1775 р., козаки із Задунайської Січі й із Кубані продовжували опікуватись монастирями Афону, а особливо українським козацьким Свято-Іллінським, який був заснований св. Паїсієм Величковським. На Святій Горі він заснував власну ісихастську школу, яка отримала назву «паїсіанство». Істинне духовне бачення св. Паїсії розумів як відкриття розуму внаслідок попереднього подвигу діяння, очищення людської душі і серця від скверни душевних і тілесних пристастей перед невимовними і неосяжними Божественними таємницями, шляхом чистої умоглядної молитви, сповненої жаху і духовних прозрінь. Після трагічних подій 1917–1920 рр. зв'язки України з Афоном були втрачені, будь-які натяки на роль Афону у становленні духовності й культури України старанно нищилися радянською атеїстичною пропагандою [6].

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. 2016 року минає тисяча років від першої писемної згадки про існування й діяльність на Святій Горі Афон першого давньоруського монастиря, через який здійснювалися духовні та культурні взаємозв'язки між Київською Руссю та осередком православного чернецтва й духовності на Афоні. Взаємний вплив Афона і України-Русі не припинявся навіть у найважчі історичні періоди, зокрема в часи гонінь. Сьогодні відкрилися нові перспективи цього співробітництва у зв'язку можливістю здійснення регулярних паломницьких та наукових контактів зі Святою горою. Необхідною складовою національної політики пам'яті має стати формування у громадян об'єктивного розуміння власної історії, її самотності та

безперервності. Підґрунтям повинен стати високий рівень розвитку політичної культури та національної свідомості. Водночас, інтегрування національної історичної пам'яті у загальноєвропейські та світові історичні конструкції сприятиме утвердженню позитивного іміджу України на міжнародній арені. Оскільки глобалізаційні процеси вже стали загальноєвропейським фактом, збереження культурних традицій, національного менталітету та національно-культурної цілісності постають першочерговими завданнями у підсиленні консолідації суспільства та збереження його національно-культурної самобутності [5]. Попри всі труднощі та негаразди, які нині переживає Україна, ця річниця заслуговує на те, щоби бути відзначеною на загальнонаціональному рівні. Адже справжнє відродження країни можливе лише через навернення до власної духовної спадщини та першоджерел, де Свята Гора Афон завжди займала і займає одне з чільних місць. Поглиблене вивчення закономірностей функціонування духовної сфери невіддільне від створення умов для забезпечення безперервності духовно-культурної традиції. А сама афонська спадщина, безперечно, – одна з важливих складових української національної духовної культури і традиції. Унікальність місця Афона в цьому процесі визначається наявністю багатовікової наступності, збереженою на Святій горі не в якості архівного матеріалу, а живої та дорогоцінної традиції, яка щедро обдаровує всякого, хто з вірою та сподіванням торкається до неї.

Список використаних джерел

1. Гуменюк С. М. Біблійні та візантійські джерела як основа острозького філософського традиціоналізму // Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки. – Ж., 2007. – Вип.31. – С.11–12.
2. Зайцев Борис. Афон. Река времен. От Афона до Оптиной пустыни / Борис Зайцев ДАР; Издание 2-е. – 2013. – 560 с.
3. Ісиченко І. Ключ до духовної ідентичності. Електр. ресурс: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/klyuch_do_duhovnoyi_identichnosti.html
4. Огієнко І. (Іларіон, митрополит). Візантія і Україна: До праджерел української православної віри й культури. – Вінніпег, 1954. – 96 с.
5. Савицька І. М., Смольницька О. І. Проблеми формування національної ідентичності через призму історичної пам'яті в сучасному суспільстві // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип.87. – С.255–257.
6. Шумило С. «Посилати русинів, схильних до благочестя, на Афон. Роль Святої Гори в історії культури і духовності України» // Газета «День». – №164 (2014). – 9 травня 2015 р.

References

1. Gumenjuk S. M. Biblijni ta vizantijski dzherela jak osnova ostroz'kogo filosofsk'ogo tradicionalizmu // Visnik Zhitomir'skogo derzhavnogo universitetu. Filosofski nauki. – Zh., 2007. – Vip.31. – S.11–12.
2. Zajcev Boris. Afon. Reka vremen. Ot Aфона do Optinoj pustyni / Boris Zajcev DAR; Izdanie 2-e. – 2013. – 560 s.
3. Isychenko I. Kljuch do duhovnoi' identichnosti. Elektr. resurs: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/klyuch_do_duhovnoyi_identichnosti.html
4. Ogijenko I. (Iarion, mytropolyt). Vizantija i Ukraїna: Do pradzherel ukrai'ns'koї' pravoslavnoi' viry j kul'tury. – Vinnipeg, 1954. – 96 s.
5. Savyc'ka I. M., Smol'nyc'ka O. I. Problemy formuvannja nacional'noi' identichnosti cherez pryzmu istorychnoi' pam'jati v sучasnomu suspil'stvi // «Gileja: naukovyj visnyk»: Zbirnyk naukovyh prac'. – K., 2014. – Vyp.87. – S.255–257.
6. Shumylo S. «Posylaty rusyniv, shyl'nyh do blagochestja, na Aфон. Rol' Svjatoi' Gory v istorii' kul'tury i duhovnosti Ukrai'ny» // Gazeta «Den». – №164 (2014). – 9 travnja 2015 r.

Savitska I. M., PhD, Associate Professor of Philosophy at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), isavitskaya@gmail.com

Kruk O. L., student of economic faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine (Ukraine, Kyiv), isavitskaya@gmail.com

The impact Athos heritage on the spiritual life Rus' – Ukraine: the philosophical and religious studies aspect

The influence of the spiritual traditions of Mount Athos, cultural and political life of the Slavic world. Its role is marked in forming the adequate image of the Ukrainian national culture. The necessity of saving cultural orthodox basis is enlightened. Isichasm phenomenon analyzed in a broad cultural context of the time in relation to the urgent problems of modern philosophical anthropology. By the 14th century on Mount Athos the terms Hesyachism refer to the practice and to the practitioner of a method of mental asceticism that involves the use of the Jesus Prayer assisted by certain psychophysical techniques. Disclosed values of the historical heritage of Mount Athos. Phenomenon analyzed in a broad cultural context of the time in relation to the urgent problems of modern philosophical anthropology. Disclosed values of the historical heritage of Mount Athos. It is noted that this historical legacy is especially popular nowadays, when in Ukraine is a spiritual revival, a return to spiritual values and shrines.

Keywords: Holy Mount Athos, traditions, hesychasm, Orthodox asceticism, religious, historical memory.

Савицька І. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (Україна, Київ), isavitskaya@gmail.com

Крук О. Л., студентка економічного факультета, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (Україна, Київ), isavitskaya@gmail.com

Влияние афонского наследия на духовную жизнь Руси – Украины: философско-религиоведческий аспект

Исследуется влияние афонских традиций на духовную, культурную, политическую жизнь славянского мира. Отмечается их роль в формировании украинской национальной культуры, подчеркивается необходимость сохранения православной основы украинской культуры. Проанализирован феномен поздневизантійського исихазма в широким культурном контексте времени в соотношении с актуальными проблемами современной философской антропологии. Раскрывается значение исторического наследия Афона. Отмечается, что такое историческое наследие особенно востребовано в наши дни, когда в Украине происходит духовное возрождение, возвращение к духовным ценностям и святыням.

Ключевые слова: Святая гора Афон, традиции, исихазм, православный аскетизм, монашество, историческая память.

УДК 264.02

Остасзук І. Б.,
доктор філософських наук, професор кафедри
культурології, Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
ostaszczuk@ukr.net

«ЕКСТРАОРДИНАРНА ФОРМА» ЛАТИНСЬКОЇ МЕСИ В КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ

Аналізується вживання богослужіння в «екстраординарній формі» латинської Меси у сучасній Католицькій церкві як вираження традиціоналізму в культурно-релігійній ідентичності консервативної частини римо-католиків. Досліджується поти proprio «Summorum Pontificum» Бенедикта XVI, зокрема аргументи на користь збереження старого обряду основного католицького богослужіння. Порівнюється стару й нову форми літургії латинського обряду, окремі символічні значення її змісту.

Ключові слова: «екстраординарна форма» латинської Меси, «тридентська» Меса, Католицька церква, культурно-релігійна ідентичність, традиціоналізм.

Проблема культурно-релігійної ідентичності для сучасних європейців постає особливо гостро перед викликом нових демографічних обставин, зокрема присутністю емігрантів із цілком відмінною ментальністю й аксіологічно-етичними домінантами. Таку ситуацію повинні обговорювати й вирішувати не тільки політики, але й звичайні громадяни, демонструючи своє сприйняття